

שיעור א

כ' אמה לא שלטא ביה עינא

(סוכה ב ע"א-ע"ב)

פתיחה

א. סוכה

ב. עירוב – קורה

ג. נרות חנוכה

1. סיבת הפסול מעל עשרים אמה

2. מצב בו ידליקו נר חנוכה מעל עשרים אמה

ד. הדלקת נרות חנוכה בבתיים גבוהים ונמוכים מכ' אמה

סיכום

פתיחה

בסוגייתנו נזכרו שתי מחלוקות דומות: בנוגע לגובה הסוכה, ובנוגע לגובה קורה של עירוב. לפי חכמים הגובה המקסימלי הוא עשרים אמה, ולפי ר' יהודה אין גבול. רבה נימק את דברי חכמים: "מעל כ' אמה לא שלטא ביה עינא" (ב ע"א). בעירוב הטעם לדברי חכמים ע"פ רב נחמן בר יצחק הוא: "משום היכרא" (עירובין ג ע"א). גם נרות חנוכה שהונחו מעל עשרים אמה "פסול כסוכה וכמבוי" (שבת כב ע"א). נעיין בשלוש המצוות הללו ונעמיק בטעמים השונים.

א. סוכה

בגמרא (ב ע"א) נאמר:

סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה – פסולה, ורבי יהודה מכשיר.

מחלוקת זו הובאה גם בתוספתא (א, א) שם גם הביא ר' יהודה ראיה לדבריו:

אמר ר' יהודה: מעשה בסוכת הילני שהיתה גבוהה מעשרים אמה והיו זקנים נכנסין ויוצאין אצלה ולא

אמר אחד מהן דבר. אמרו לו: מפני שהיא אשה ואשה אין חייבת בסוכה. אמר להם: והלא שבעה בני

תלמידי חכמים היו לה וכולן שרוין בתוכה?

בגמרא (ב ע"ב) הובאה תוספתא זו, ונוסף עוד משפט שאמר ר' יהודה: "ועוד: כל מעשיה לא עשתה אלא על פי חכמים". הגמרא דנה במחלוקת חכמים ור' יהודה ומסקנתה שהילני יושבה אמנם בסוכה גבוהה מעל כ' אמה, אך בניה ישבו בסוכות נמוכות מכ' אמה.

עוד נזכרו בגמרא (שם) דברי ר' יהודה באופן אחר: "סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה – פסולה, ורבי יהודה מכשיר עד ארבעים וחמשים אמה". בירושלמי (עירובין א, א; סוכה א, א) נאמר: "תני ר' חייא: אפילו ארבעים חמישים אמה. תני בר קפרא: אפילו מאה אמה". לפי ר' יהודה אין מגבלה.

בגמרא (ב ע"א-ע"ב) מופיעים הסברים שונים לדברי חכמים. אחד מהם:

אמר רבה: דאמר קרא "למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל" (ויקרא כג, מג). עד עשרים אמה אדם יודע שהוא דר בסוכה, למעלה מעשרים אמה אין אדם יודע שדר בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא.

נדרשת ידיעה שמשמעותה תחושה של היושב בסוכה, שהוא אכן יושב בה. "למען ידעו – עשה סוכה ששיבתה ניכרת לך, דכתיב 'ידעו... כי בסוכות הושבת' – צויתי לישב" (רש"י שם). כשגובה הסוכה הוא למעלה מכ' אמה והסכך גבוה מאוד אין אדם מרגיש בסוכה, משום: "דלא שלטא ביה עינא – שאינו רואה את הסכך, וסוכה היינו סכך, כשמה" (רש"י שם).¹

מה כוונת רש"י בהסברו "שאינו רואה את הסכך"? בהמשך התאימה הגמ' את דברי רבה, עם דברי ר' יאשיה:

כמאן אזלא הא דאמר רבי יאשיה אמר רב: מחלוקת בשאין דפנות מגיעות לסכך, אבל דפנות מגיעות לסכך אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה', כמאן? כרבה, דאמר: משום דלא שלטא בה עינא. וכיון דדפנות מגיעות לסכך, משלט שלטא בה עינא.

לפי ר' יאשיה, אם הדפנות רצופות מגובה האדם ועד הסכך, גם סוכה גבוהה מכ' אמה כשרה. רק אם יש רווח בין הסכך לדפנות, גובה הסוכה צריך להיות עד כ' אמה. הריטב"א (ב ע"ב) הסביר את טעם הדבר:

כיון שהוא מוקף שתי מחיצות כהלכתן דעריבן [סמוכות בקרן זוית] ושלישית טפח, ודפנות מגיעות לסכך ורואה עצמו מכוסה ועומד תחת קירו, אי אפשר שלא ישיב אל לבו לדעת שהוא יושב תחת סכך, וכן פי' מורי רבינו נר"ו.²

הרב מנחם המאירי (בית הבחירה שם ב ע"א) הרחיב עוד:

וענין טעם זה הוא שצריך לדעתו שתהא הסוכה עשויה בענין שיהא אדם מצוי לזכור ולהרגיש שתחת סכך הוא עומד, והוא סובר שסתם סוכה אין הדפנות מגיעות לסכך, שהרי די לנו במחיצות עשרה מן הקרקע ומכשירין אותם מטעם גוד אסיק, ואם כן עד עשרים אמה אדם מרגיש בסכך שלמעלה הימנו. שאעפ"י שיש אויר הרבה מפסיק בין הדפנות והסכך, עד שאותו אויר היה ראוי לגרום לו שישכח ענין הסכך ושיהא הענין דומה לו כאילו הוא עומד בחצר שאורה רב, מ"מ הואיל ואין הסכך גבוה, אי אפשר לאדם בלא נשיאות עפעף מעט, והרי רואה קצות הסכך לשעתו ומרגיש. אבל כל שגובהה מעשרים אמה ואויר הרבה מפסיק בין דפנות לסכך, אין הסכך נראה לו, אלא אם כן משליך ראשו לאחוריו לישא עיניו למעלה, ואין אדם מצוי בכך. ולמדת לדעת זה, שאם היו הדפנות מגיעות לסכך אף למעלה מעשרים כשרה, לשתי סיבות: אחת, שמתוך שאין שם אויר מפסיק נותן לב על צילו שלא מחמת דפנות לבד הוא בא אלא אף מחמת סכך. ועוד, שאדם עשוי ליתן עיניו במה שלפניו, וכשהוא נותן עיניו בכותל אינו מפסיק בהבטתו עד שיראה את כולה, וכשמביט בראש הדופן המחובר לסכך הרי קצה הסכך הסמוך לדופן נראה עימו ושיבתו שתחת הסכך ניכרת לו.³

לפי המאירי, כאשר הסכך גבוה מכ' אמה ויש חלל בין הסכך לבין הדפנות, אין היושב מרגיש שהוא יושב בסוכה, אך כשהסכך צמוד לדפנות קיימת תחושה כזו והסוכה תהיה כשרה. לא מדובר על יכולת פיזית לראות, אלא על תודעה, הרגשה ותחושה של היושב בסוכה בעקבות הראייה.

1 הרב ברוך הלוי אפשטיין (תורה תמימה, ויקרא כג, מג הערה קעג) העיר שאין כוונת הפסוק לומר שהיושב בסוכה ידע שהוא יושב בסוכה אלא שהדורות הבאים ידעו שה' הושיב את ישראל בסוכות בעת היציאה ממצרים. לפיו: "בבאור הענין, דרבה הבין באור המלה 'דורותיכם', לא מלשון דורות עולמים רק מלשון דירות, וכמו 'דורי נסע' (ישעיהו לח, יב), והוא כאן הפירוש למען 'ידעו דורותיכם' – מגוריתם, וכמו למען ידעו את הדירות שלכם, ולפי"ז ממילא מבואר שהדר צריך לידע שהוא יושב בסוכה".

2 וכן בקצרה ברשב"א עירובין ג ע"א; הרא"ה סוכה ב ע"א.

3 ניתן להבין שזו גם כוונת התוס' (סוכה ב ע"ב ד"ה וכיון), ע"פ הסברו של הערוך לנר, שכתב שלפי הריטב"א צריך שכל הדפנות של הסוכה יגיעו עד הסכך כדי שירגיש שהוא בסוכה, ואילו לפי תוס' מספיק שיוכל לראות את הסכך דרך דופן אחת. ראה גם: הרב יוסף דב סולובייצ'יק, בית הלוי על התורה – חנוכה, ד"ה נר חנוכה שהניחה.

ייתכן שזו גם כוונת רש"י שכתב: "דלא שלטא ביה עינא – שאינו רואה את הסכך". מבחינה פיזית ניתן לראות למרחק של כ' אמה, אלא שכוונת רש"י לומר שמעל כ' אמה העין לא רואה כי אינה נמשכת לראות מעצמה, אלא אם כן האדם ירצה ויתכוון לראות.⁴

הרמב"ם (פירוש המשנה, א, א) הסביר אחרת את מחלוקת תנא קמא ור' יהודה:

כלל הוא אצלנו סוכה דירת עראי בעינן, ולפיכך לא תהא גבוהה מעשרים אמה. ור' יהודה אומר דירת קבע בעינן ולפיכך מתירה ואפילו היתה בתכלית הגובה.

דברי הרמב"ם הללו מבוססים על האמור בגמרא (ז ע"ב) שם נאמר שר' יהודה סבר שסוכת קבע בעינן.⁵ בפירוש המשנה כתב הרמב"ם שהלכה כחכמים: "כלל הוא אצלנו סוכה דירת עראי בעינן" וכך פסק גם במשנה תורה (הל' סוכה ד, א), אם כי לא כתב את הנימוק להלכה.⁶

ב. עירוב – קורה

בגמ' (עירובין ג ע"א) נאמר:

מאי אמלתרא? רב חמא בריה דרבה בר אבוא אמר: קיני. כי אתא רב דימי אמר, אמרי במערבא: פסקי דארזא.

לפי רב חמא בריה דרבה בר אבוא אם התקין קיני [=שובכים] בסביבות הקורה, העירוב כשר אפילו אם הייתה הקורה גבוהה למעלה מעשרים אמה. רש"י (ד"ה כל שכן) הסביר שצורות הקיני הם דבר תמוה, ומאחר שאנשים מסתכלים בקיני יראו גם את הקורה, וכך יש היכר גם כשהקורה היא למעלה מעשרים אמה. כשהגיע רב דימי מארץ ישראל לבבל, אמר שבארץ ישראל אמלתראות הן הקורות עצמן – כלונסאות של ארז ארוכים, ומצוירים בציורים. בשל החשיבות של הקורה עצמה שהיא מעץ חשוב, ובשל העובדה שהיא מצוירת, מביטים בה כל בני אדם בעוברים שם. כך הסביר רש"י (ד"ה משום): "... ומשום הכי מהניא אמלתרא, דכיון דמיסתכלי בה אינשי אפילו למעלה מעשרים אמה – איכא היכרא".

כשיש קשר רציף בין הקרקע לקורה ובקורה יש דבר שמושך את העין, ניתן להניח את הקורה גם למעלה מכ' אמה. כך הסביר הרמב"ם (פירוש המשנה, עירובין א, א):

אם היה בקורה הנתונה על שני כתלי המבוי ציורים וכיורים, כגון מה שאנו קורין בארץ זו "אלמקרנץ" והיא שקורין אותה חכמים אמלתרא אינו צריך למעט, ואפילו היה גובה הקורה המצויירת ומכוירת יותר על עשרים אמה, לפי שכל בני אדם מסתכלים בה מחמת זרותה, והרי יש הכר. וכן אם היה לו צורת פתח אינו צריך למעט ואפילו היה גבהו יותר על עשרים אמה.

כך גם פסק הרמב"ם (הל' שבת יז, טו):

4 כך הסביר הרב נתן געשטטנר (נתן פריו, סוכה ב ע"א [עמ' ו]). הרב עמרם בלום (שו"ת בית שערים, אורח חיים סי' שלו) העיר: "מהא דאמר רבה בריש סוכה דסוכה גבוה למעלה מכ' פסולה מדכתיב 'למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבת' וכו' עד כ' אמה אדם יודע שהוא דר בסוכה למעלה מכ' אמה אין אדם יודע שדר בסוכה משום דלא שלטא בה עינא. ופירש"י שאינו רואה את הסכך וכו'. וקשיא, אדם גדול כענקים ליתכשר גם גבוה מכ', ואדם ננס ליפסל גם למטה מכ'? ונראה שבחידושי ריטב"א שם הרגיש בזה ולכן כתב משום דלא שלטה בה עינא פירש דלא מעייני אינשי למעלה מכ' הכונה דלא מעייני במה שהוא למעלה מכ' לקרקע, אבל לפירש"י קשה כנ"ל. אלא על כרחך, דמה שהוא סוכה כשירה לשאר בני אדם כשר גם לננס ופסולה לענק, כיון שפסולה לרוב בני אדם".

5 על שיטתו של ר' יהודה "דירת קבע בעינן", בהרחבה בשיעור ג: אביי – כולו סבירא להו... סוכה דירת קבע בעינן.

6 הרמב"ם (שם) כתב את הגובה הפסול והכשר של הסוכה: "שיעור הסוכה גובהה... לא יתר על עשרים אמה, גבוהה מעשרים אמה כל שהוא הרי זו פסולה". הרא"ה קוק (טוב רואי, סוכה ב ע"א) ציין את דברי הרמב"ם הללו אך כתב שהשולחן ערוך (או"ח סי' תרלג, א) ציין רק את הצד השלילי. לדברי הרא"ה קוק, לרמב"ם היה חשוב "להגדיר גם את המצוה בחיובה להורות שיש קיום מצוה בעשיית הסוכה כדינה". הרחבה בעניין זה, ראה בשיעור לא: העושה סוכה מברך.

וכן אם היה בקורה של מבוי כיור וציור עד שיהיו הכל מסתכלין בה אף על פי שהיא למעלה מכ' אמה כשרה, שהקורה משום היכר עשויה ואם היתה למעלה מכ' אינה ניכרת, ואם יש בה ציור וכיור מסתכלים בה ונמצא שם היכר.

הגמ' (שם) דנה במידת הדמיון בין הנימוק בנוגע לפסול סוכה מעל כ' אמה "דלא שלטא ביה עינא" לבין הנימוק בנוגע לפסול עירוב מעל כ' אמה "משום היכרא":

ורב נחמן בר יצחק, הניחא אי לא סבירא ליה הא דרבה, אלא אי סבירא ליה הא דרבה, דאמר רבה: כתיב "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבת" עד עשרים אמה אדם יודע שדר בסוכה, למעלה מעשרים אמה – אין אדם יודע, משום דלא שלטא ביה עינא. אלמא: גבי סוכה נמי בהיכרא פליגי. איפלוגי בתרתי למה לי? צריכא, דאי אשמעינן גבי סוכה – בהא קאמר רבי יהודה, כיון דלישיבה עבידא – שלטא ביה עינא. אבל מבוי, דלהילוך עביד – אימא מודה להו לרבנן. ואי אשמעינן בהא – בהא קאמרי רבנן, אבל בהך – אימא מודו ליה לרבי יהודה, צריכא.

הגמרא הניחה שיש דמיון בין הנימוק שנאמר בנוגע לסוכה לבין הנימוק שנאמר בנוגע לעירוב, ועל כן הייתה צריכה להסביר מדוע בכל זאת היה צריך לציין שחכמים ור' יהודה חולקים גם בנוגע לסוכה וגם בנוגע לעירוב.⁷ אף שהגמרא דימתה בין הנימוקים בסוכה ובעירוב, בכל זאת המינוחים הם שונים. סוכה מעל כ' אמה פסולה "משום דלא שלטא ביה עינא", וקורה מעל כ' אמה פסולה "משום היכרא". נראה שיש הבדל בשאלה עיניו של מי לא שולטות, ולמי אין היכר. בסוכה אין סיבה מיוחדת להתבונן בסכך, אלא שמלשון הפסוק "למען תדעו" למדו שהיושבים בסוכה צריכים לחוש שהם בתוך חלל של סוכה. ומאחר שבני אדם לא מסתכלים באופן מיוחד בסכך שנמצא גבוה מאוד, ממילא אין להם תחושה שהם יושבים בסוכה ולכן הסוכה פסולה. "לא שלטא ביה עינא" של היושבים בסוכה שאינם חשים שהם יושבים בסוכה. בעירוב זה אחרת. בני אדם שהולכים במבוי מעוניינים לדעת האם יש עירוב או לא, ולכן אדרבה הם מסתכלים למעלה כדי לדעת האם יש קורת עירוב, ועל כן הנימוק נאמר בלשון חיובית "משום היכרא" של בני המבוי.⁸

ג. נרות חנוכה

1. סיבת הפסול מעל עשרים אמה

בנוגע לנר חנוכה (שבת כא ע"ב – כב ע"א; בבא קמא סב ע"ב) נאמר:

אמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום: נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה – פסולה, כסוכה וכמבוי.

הלכה זו נאמרה ע"י אמוראים, והיא מוסכמת על הכול. לא נומק בגמרא מה סיבת הפסול בנר חנוכה שמונח מעל כ' אמה. כמו כן יש לשאול מדוע אחר שאמרו שנר חנוכה המונח למעלה מכ' אמה פסול הוסיפו את ההשוואה "כסוכה וכמבוי"? רש"י (שבת שם) הסביר מדוע נר חנוכה שהונח מעל כ' אמה פסול:

פסולה – דלא שלטא בה עינא למעלה מעשרים אמה, וליכא פרסומי ניסא.

במקום אחר (בבא קמא שם) כתב רש"י כך:

7 בירושלמי (עירובין א, א; סוכה א, א) נאמר: "דעתיה דר' יודה בסוכה הוא דעתיה במבוי. הוא דעתהון דרבנן בסוכה, הוא דעתהון במבוי. ולא דמייא. יש דברים כשירים בסוכה ופסולין במבוי, כשירין במבוי ופסולין בסוכה". בהמשך נזכרו הלכות השונות בין עירוב לבין סוכה. בירושלמי לא נזכר הטעם מדוע סוכה וקורה מעל כ' אמה פסול.

8 בגמרא (עירובין ג ע"א) נאמר: "מקצת קורה בתוך עשרים ומקצת קורה למעלה מעשרים, מקצת סכך בתוך עשרים ומקצת סכך למעלה מעשרים, אמר רבה: במבוי – כשר, בסוכה – פסול". בהמשך נימק רבא מפרזקיא את דינו של רבה: "סוכה דליחיד היא", בסוכה פסול כי חוששים שמא יינטל החלק שלמטה מעשרים אמה ולא ישים ליבו לכך, ויישאר רק אותו חלק שלמעלה מעשרים אמה, שהוא בפני עצמו, פסול בוודאי. אבל מבוי, שמיועד לרבים "סמכי אהדדי", יש להניח שאחד מבני רשות הרבים ישים לב לכך, ויזכיר לאחרים שהקורה פסולה, ויתקנו אותה. בולטת אם כן ההבחנה: בסוכה, בעל הסוכה הוא הרואה ומבפנים, ובמבוי בני רשות הרבים רואים ומבחוץ. תוס' (ב ע"א ד"ה אמר רבה) הזכירו את הסוגיה הזו.

למעלה מעשרים אמה – לא חזו לה אינשי, ולא מפרסם ניסא, ואנן לפרסומי ניסא בעינן.

"לא חזו לה אינשי" – האנשים ההולכים לא מרימים את ראשם למעלה למקום גבוה מאוד, ועל כן הם לא יראו את הנר, ויוצא שהמדליק לא פרסם הנס בפניהם.⁹

רש"י הזכיר את הביטוי: "לא שלטא בה עינא" וכן שבגובה רב "לא חזו ליה אינשי". שני הנימוקים הללו מקבילים לנימוקים בסוכה ובמבוי. הביטוי: "לא שלטא ביה עינא" נזכר בגמרא (ב ע"א) בנוגע לגובה הסוכה, וכאמור לעיל היושב בסוכה צריך לחוש שהוא אכן יושב בסוכה. כך גם כאן, צריך שיהיה קשר בין המדליק לבין הנר, אם אין קשר ביניהם, אין בכך פרסום הנס. נראה שכאן פירש רש"י את המושג "פרסום הנס" כפעולה שהמדליק עושה ובה שבח והודאה לה'. בעירוב "משום היכרא" לעוברים ושבים ברחוב ולמעלה מכ' אמה הקורה לא ניכרת. כך בנר חנוכה. מעל עשרים אמה אנשים לא מסתכלים.

נראה אם כן שרש"י הבין שהפסול של נר חנוכה המונח מעל כ' אמה, הוא על בסיס ההשוואה לסוכה ולמבוי. הנימוק שבגללו סוכה מעל כ' אמה פסולה – "לא שלטא בה עינא", וכן על בסיס הנימוק שבגללו עירוב פסול כשהקורה מונחת מעל כ' אמה – "משום היכרא". ההשוואה של פסול נר חנוכה המונח מעל כ' אמה "כסוכה וכמבוי", היא השוואה מהותית.¹⁰ הרמב"ם (הל' חנוכה ד, ז) כתב:

ונר חנוכה שהניחו למעלה מעשרים אמה לא עשה כלום, לפי שאינו ניכר.

הנימוק "לפי שאינו ניכר" דומה יותר לנימוק שמופיע בגמרא בנוגע לקורת עירוב "משום היכרא". כאמור, בנוגע לעירוב, בני רשות הרבים מבקשים לדעת האם יש קורה, ואם היא גבוהה מדי הם לא יראוה. בנוגע לנר חנוכה, בני רשות הרבים לא יהיו מודעים לכך שמישהו הדליק נר אם הוא יהיה גבוה מאוד. מאחר שמצווה להניח את הנר בפתח הפונה לרשות הרבים, יש להניח אותו באופן כזה שיהיה ניכר שהדליקו נר חנוכה בבית זה.¹¹

2. מצב בו ידליקו נר חנוכה מעל עשרים אמה

הטור (אורח חיים סי' תרעא) כתב שלפי רבנו יואל יש מצב בו יהיה ניתן להדליק נר חנוכה מעל עשרים אמה:

אם הניחה למעלה מכ' אמה אפילו בדיעבד לא יצא, דלא שלטא ביה עינא וליכא פירסומי ניסא. וכתב ה"ר יואל הלוי דוקא כשמניחה בחוץ. אבל כשמניחה בבית אפילו למעלה מעשרים אמה כשירה, כדאמרינן גבי סוכה אם דפנות מגיעות לסכך אפילו למעלה מכ' אמה כשירה, דשלטא ביה עינא. ונראה לי שאין הנידון דומה לראייה. דהתם בעינן שתשלוט עינו בגג, וכיון שמחיצות מגיעות לגג על ידם ישלוט עינו בגג. אבל הכא שצריך שישלוט עינו בנרות, כיון שהוא למעלה מכ' דלא שלטא ביה עינא, מאי נפקא מינה בגג שהוא עדיין למעלה ממנו, בשבילו לא שלטא ביה עינא טפי.

מאחר וההלכה הנוגעת לגובה המקסימלי של נר חנוכה נלמדה מסוכה, למד רבנו יואל הלכה נוספת מסוכה לנר חנוכה. לדבריו, אם יש רצף בין המחיצות לנר, כגון שמניחו בתוך בית, אזי ניתן להניחו גם למעלה מכ' אמה. כשם שבסוכה, אם הדפנות מגיעות לסכך, גובה הסוכה יכול להיות יותר מכ' אמה. הטור השיב על כך שאין להשוות בין המקרים, מאחר שבסוכה הדופן מוליכה אל נקודת המפגש עם הסכך – עם הגג, שאותו יש לראות. ואילו בחנוכה יש לראות נרות, ולא גג. הרב יוסף קארו (בית יוסף שם) פירש את דברי ר' יואל:

9 על כך בהרחבה רבה בספרי: "פרסום הנס ברבים – הודאה לה", זמני יהודה וישראל, עמ' 399-412.

10 הר"ן (שבת כב ע"א) הסביר "פסולה כסוכה וכמבוי" – פי' ואדינא מדמיה לה, ולא אטעמא". ובכל זאת יש חיבור בין הטעמים השונים שנאמרו בנוגע לסוכה ומבוי עם פסול נר חנוכה המונח מעל כ' אמה. רש"י כנראה ראה בהשוואה זו גם תוכן משמעותי.

11 כאמור הרמב"ם נימק מדוע קורת עירוב מעל כ' אמה פסולה כי איננה ניכרת, אך לא נימק מדוע סוכה מעל כ' אמה פסולה. ייתכן שהרמב"ם הבין את דברי רב כהנא באופן הבא: "נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה – פסולה כסוכה, וכמבוי" – הטעם הוא כמו שנאמר בנוגע למבוי. נר חנוכה שווה לסוכה בדין, ושווה לעירוב בטעם. מה גם שבנוגע למבוי נאמר במשנה (עירובין ב ע"א) – "ימעט".

מצאתי כתוב בשם מהר"ר יצחק אבוהב ז"ל: נראה לי שסברת רבינו יואל שכשיש בכאן אויר האויר הוא מזיק לעינים ואין האדם יכול להביט למעלה כל מה שירצה. ולזה הביא ראייה מסוכה שאם הדפנות מגיעות לסכך אפילו למעלה מעשרים כשרה ושלטא בה עינא. ובזה נראה שאין מקום לקושיית המחבר.

לפי הר"י אבוהב, הרצף מאפשר להסתכל עד כ' אמה, ולכן סבר ר' יואל שכך צריך להיות גם בנר חנוכה. לעומת זאת, הב"ח שם הצדיק את הטור ולא קיבל את דברי הר"י אבוהב. לפיו, בסוכה הסכך גדול לכן כאשר יש רצף רואים, אך נר חנוכה וקורת מבוי הם דקים ואינם נראים ממרחק. מחלוקת ר' יואל והטור ע"פ הסבריהם של הב"י והב"ח, היא מחלוקת הראשונים שהבאנו לעיל בעניין משמעות רצף הדפנות עד לסכך: האם הוא בא להעניק תחושה סובייקטיבית של ישיבה תחתיו, או מתן אפשרות אופטית-מעשית לראות אותן. המחלוקת ביניהם היא עד כמה ניתן להחיל את אותה התייחסות גם כאן. הסובר שייעוד הרצף הוא מתן אפשרות טכנית לראות את הסכך (ר"י מלוניל), יאמר כך גם באשר לרצף שבקיר הבית עד לנר (רבנו יואל ע"פ ר"י אבוהב), אך אם מטרת הרצף היא השגת התחושה הנפשית של ישיבה תחת הסכך (ריטב"א והמאירי), את זה לא נוכל לומר בנר חנוכה, מאחר שהוא קטן ואיננו ניכר (הטור ע"פ הב"ח).¹² הראי"ה קוק (מצוות ראייה סי' תרעא) הסביר אחרת את דברי רבנו יואל:

אפילו אם יש נר אחד, יש לומר דעל כל פנים כיון דע"י הדפנות שלט עיניה בהגג, והגג מואר ע"י הנר שהוא למעלה מ'... וי"ל עוד דהיכר של בני השוק אינם יודעים שכאן הדליק אחד נר, על כן צריך שיהיה באופן שמעצמו יורגש, ולמעלה מ' אינו מורגש דרך העברתו לבני אדם שאין דרכם להתבונן. אבל בבית מסתמא בני ביתו יודעים שהדליק ואיה הדליק, וזה החוש מעיד שע"י הצצה בנר נראה גם מרחוק, והכל לפי הנר. א"כ שלטא ביה עינא בפרסומי ניסא שלנו שאינו כי אם לבני ביתו.

לפיו, לא ניתן להתעלם מכך שאם הדליק מעל כ' אמה בתוך הבית, בני הבית מודעים לכך ומרגישים בזאת, ועל כן מסקנתו היא:

על כן צ"ע לענ"ד אם הדליק למעלה מ' בבית, ראוי לענ"ד שלא ידליק עוד בברכה, דיש פנים הנראות לפי הרב יואל הלוי ז"ל, ובפרט כשתקרת הבית אינו רחוק בהרבה מהנר.

כאמור, "לא שלטא ביה עינא" הוא ביטוי לתחושת המדליק, ואילו "היכרא" הוא ביטוי למבטם של בני רשות הרבים.

ד. הדלקת נרות חנוכה בבתיים גבוהים ונמוכים מ' אמה

בנוגע להדלקת נרות חנוכה בבית שגובהו מעל כ' אמה, כתב הרב שמואל וואזנר (שו"ת שבט הלוי חלק ד, סי' סה):

כיום דהאמת הוא דאיכא שכנים מכמה צדדים שיכולים להביט בנר שלהם הוא תוך כ' אמה, נוסף למה שכתב פרי מגדים (משבצות זהב או"ח סי' תרעא ס"ק ה) דגם למעלה מ' אמה איכא היכרא קצת, מלבד היכרא גמור לבני ביתו בפנים. איני רואה סיבה לשנות המנהג מכבר להדליק בכי האי גוונא על פתח החלון. ובשיעור מרחק של השכנים ממול לא קבלנו דבר. אלא העיקר הוא שאפשר להסתכל עוד בראיה רגילה דוקא למעלה משיעור כ' אמה דאין אדם משליך ראשו להביט למעלה מ', כמו שכתב המאירי ריש סוכה.

לדבריו, מכיוון שחז"ל לא קבעו גבולות מקסימום למרחק שבין הרואה מרשות הרבים לבין הנרות, אם יש בניינים גבוהים ממול, וניתן לראות מהם את הנרות בראייה רגילה, ניתן להדליקם אף בקומה גבוהה.

12 גם הט"ז (אורח חיים סי' תרעא, ס"ק ה) נימק את דברי הטור בדומה לב"ח, אך הוסיף עוד: "ותו נלע"ד דלא מסתבר כאן להכשיר בנר ע"י הדפנות, כי עיקר מצות הנר חנוכה היא בצאת הכוכבים כמ"ש המרדכי וכל שהוא גבוה למעלה מ' אמה אין העין הולך שם דרך הדפנות כי גם הדפנות עצמן אינם נראים בלילה ואור הנר מלמעלה אין שולט שם כנ"ל נכון". על כך כבר השיב מהר"ם א"ש (שו"ת פנים מאירות, א, סי' מז) שלפי דבריו בלילה, במקום בו יהיה חושך בסוכה, היא תהיה פסולה, מאחר ולא רואים את הסכך.

אמנם היו פוסקים שחלקו על כך, מסיבה אחרת. הרב מרדכי אליהו והרב יוסף שלום אלישיב טענו שהעובדה שאנשים גרים בבתי גבוהים ממול איננה מועילה, מאחר ש"אין זו רשות הרבים אלא יחידים רבים. וכמו שאדם יכניס אנשים רבים לדירתו, לא יהיה זה פרסום הנס לרשות הרבים".¹³ על הסבר זה יש להעיר: האמנם פרסום הנס לרבים הוא דווקא אם הם נמצאים ברחוב ולא בתוך בית, או שכוונתם הייתה לפרסם את הנס בפני אנשים רבים, וקביעת הגדר של רשות הרבים באה מתוך הנחה שברשות הרבים מסתובבים אנשים רבים, אך אין חובה מיוחדת שהפרסום יהיה לכיוון הרחוב. לו יצויר שבביתו של אדם נמצאים אנשים רבים (אכסנאי, בית מלון), ויש סיכוי גדול יותר שרבים יראו את הנרות אם הוא יניחם על פתח הבית מבפנים, ולעומת זאת אם יניח בפתח הבית מבחוץ או על החלון, וההערכה היא שאת המנורה יראו פחות אנשים מפני שאנשים אינם מסתובבים ברחוב (עקב מזג אויר סוער וכד', או במקום שאנשים לא נוהגים להסתובב בחוץ בשעות אלה) – האם לא עדיף שבכל זאת ידליק בפנים?¹⁴ זה בעצם היה יסודה של התקנה להדליק נרות בבית הכנסת. המטרה הייתה לפרסם את הנס בפני הרבים, מאחר שבזמן התקנת התקנה, לא הדליקו בחלון או בפתח הבית בשל סכנה מהגויים. ההדלקה בתוך בית הכנסת, היא לרבים ולא ליחידים, אף שמדליקים בתוך מבנה.¹⁵

מכל מקום נראה שהדיון בכל הסוגיה איננו קשור לקצה גבול הראייה של אדם, אלא לתחושת הקשר והשייכות שבין הרואה לחפץ המצווה. הדיון הוא מנטלי ולא אופטי. מרחק מישורי רב בין המנורה להולך ברשות הרבים, עדיין יוצר תחושת קשר אצל ההולך ברשות הרבים כלפי המנורה, כשם שהמרחק של הדפנות מהיושב בסוכה אינו משפיע על תחושת הקשר שלו לדפנות. במצבים כאלה המנורה והדפנות הם בגובה העיניים, והוא מרגיש מחובר ומקושר להם.

להלכה נפסק שהגובה המקסימלי של נר חנוכה הוא כ' אמה. נראה שאדם ההולך במדרכה הסמוכה לכביש שרוחבו 15-20 מטרים (כביש תלת מסלולי דו סטרי, המחולק על ידי אי תנועה), יראה בלי מאמץ גדול גם מנורה המונחת בקומה רביעית וחמישית בבית שמעבר לכביש. כך גם באשר לאדם שגר כ' אמה מתחת לרשות הרבים, כגון בקומות תחתונות של בית הצמוד לצלע ההר: אדם ההולך ברשות הרבים יוכל לראות מצלע ההר שממול נרות המונחים בקומות תחתונות.¹⁶

13 כך כתב בשם הרב משה הררי (מקראי קודש – חנוכה, עמ' כח-כט). הוא העיד שכך שמע להלכה גם מהרב יהודה צדקה, מהרב שלום משאש ומהרב יצחק זילברשטיין. לדבריהם, הגר בקומות עליונות מעל כ' אמה ידליק בפנים, אך הם לא נימקו דבריהם. כך כתב גם הרב חיים קנייבסקי (דבריו מובאים שם עמ' קמו), וכן הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף, מועדים עמ' קצח). לעומתם, הרב שאול ישראלי סבר שבבית מעל כ' אמה יש להדליק בחלון בשל הבתים שממול, ושכך נהגו (מקראי קודש – חנוכה, עמ' כח). הרב אברהם שפירא (שם עמ' קמא), כתב שבבית רב קומות ידליק בדירה או במרפסת שלו, וזה עדיף מלהדליק ליד חדר המדרגות. הרב שריה דבליצקי (שם עמ' קנא), כתב שאם אין למנורת חנוכה גב, ידליק מעל כ', כי אז יש פרסום גם לבני הבית. לפי, ניתן לצרף את שיטת רבנו יואל, שאם יש קיר רצוף עד לנרות אפשר להדליק מעל כ' אמה. הרב מרדכי טנדלר (שם עמ' קנג) כתב שהרב משה פיינשטיין נהג כהידור מצווה להדליק למעלה מכ' אמה אם יש אנשים בבית ממול שיכולים לראות את הנרות, ושכך גם נהג הוא כשהיה גר בניו יורק במקום גבוה, ועדיף כך מאשר בפתח, מול המזוזה.

14 בנוסף, ע"פ דבריהם יש תלות בין היכולת של בני רשות הרבים לראות את הנרות לבין החובה המוטלת על אדם להדליק נרות כלפי רשות הרבים. אם בני רשות הרבים לא יוכלו לראות את הנרות אזי לא ניתן להדליק. לדברינו אין זה כך. תקנת חכמים להניח את הנר בחלון הפונה לרשות הרבים, או על פתח הבית מבחוץ, לא נועדה ליצור תלות בין החובה האישית להדליק לבין יכולתם של בני רשות הרבים לראות. יש להניח את הנר בחלון או בפתח הבית גם אם ברור מראש שאף אחד מבני רשות הרבים לא יראה אותו, כמו למשל כשהחלון או פתח הבית פונים לקצה רשות הרבים במקום חשוך שבני רשות הרבים לא עוברים שם (או כאמור לעיל כשמדובר ביום גשום, סוער וכד'). פרסום הנס הוא חלק מחובת ההודאה לה' ולא חלק מחובת ההדלקה. היא לא תלויה ביכולת או באפשרות של אחרים לראות את הנרות. ראה בספרי: "פרסום הנס ברבים – הודאה לה'", זמני יהודה וישראל, עמ' 399-412.

15 על פרסום הנס במסגרת בית הכנסת ועל הרקע לכך, ראה בספרי: "הדלקת מנורת המקדש ומנורת חנוכה בבית הכנסת", מועדי יהודה וישראל, עמ' 217-234.

16 בשם הרב יוסף שלום אלישיב (נר שאול, עמ' תקיט) מובא שכלפי מטה עין של אדם שולטת יותר, ועל כן ניתן להניח את נרות חנוכה במקום שהוא נמוך מכ' אמה. אמנם בגמרא (בבא קמא כז ע"ב) נאמר שאין דרכם של בני אדם להתבונן בדרכים, אך זהו לעניין חיוב בנזקין. לעניין ראייה סתם, אדם רואה מלמעלה כלפי מטה למרחק גדול יותר מאשר עשרים אמה.

סיכום

סוכה מעל כ' אמה – לדברי חכמים פסולה, והנימוק ע"פ רבה הוא: "לא שלטא ביה עינא". ליושב בסוכה צריך להיות מודעות ותחושה שהוא אכן יושב בסוכה. כך נאמר בתורה: "למען ידעו דלתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל" (ויקרא כג, מג). אם יש רצף בדפנות עד הסכך אף שהסכך מונח מעל כ' אמה הסוכה כשרה. קורת עירוב מעל כ' אמה – לדברי חכמים יש להנמיך את הקורה, ורב נחמן בר יצחק נימק: "משום היכרא". בני רשות הרבים שמבקשים לדעת האם המבוי מעורב, לא יסתכלו לגובה כזה. אם הקורה מונחת על מחיצה מצוירת כך שניתן לראות את נקודת החיבור בין המחיצה לבין הקורה, העירוב יהיה כשר. ההבדל בין המקרים: בסוכה גבוהה מעל כ' אמה הפסול הוא בשל תחושת הנתק של היושב בסוכה מהסכך הגבוה, ובקורת עירוב שמונחת מעל כ' אמה הפסול הוא בשל העובדה שבני רשות הרבים לא יתבוננו ולא יראו את הקורה בגובה כזה.

נר חנוכה מעל כ' אמה – בגמרא נאמר שהנר פסול כסוכה וכמבוי. ע"פ רש"י שני החסרונות גם יחד יש בנר חנוכה הנמצא בגובה כזה: "לא שלטא ביה עינא" – המדליק לא חש קשור לנר שנמצא מעל עשרים אמה ממנו, יש נתק בינו לבין הנר, ובדרך זו הוא אינו מפרסם את הנס. "משום היכרא" – גם בני רשות הרבים לא מתבוננים בכזה גובה, וממילא הם אינם שותפים בשבח והודאה לה'.

בסכך, קורת מבוי ונר חנוכה שנמצאים מעל כ' אמה אין דיון בשאלה אם אפשר או אי אפשר לראות למרחק שכזה. אדם יכול כמובן לראות למרחק כזה. הדיון הוא בתחושות נפשיות של היושב בתוך חלל של כ' אמה, וכן האם יש מה שימשוך את העין לחפץ – לסכך, לנר או לקורה. בעקרונות שקבעו חכמים ביחס למבוי וסוכה, וכן רב תנחום ביחס לנר חנוכה, הם רצו ללמד שמעל כ' אמה יש נתק בין האדם לעצם ששם, ולכן לא מניחים סכך, נר וקורה מעל גובה זה.¹⁷

כאשר הנר נמצא על קיר גבוה מעל כ' אמה וניתן לראות את הנר לאחר מבט רציף על הקיר, לפי רבנו יואל הנר כשר. הראי"ה קוק חידש שהוא כשר רק כשהוא מונח באופן זה בתוך הבית ובני הבית מודעים לו, אך לא כלפי בני רשות הרבים שלא מודעים לכך, ולא רואים את הנר בגובה רב.

בנוגע להדלקת נר חנוכה בדירות הנמצאות בקומות גבוהות. אם רשות הרבים היא רחבה, אזי ככל שהמרחק בין האדם הרואה לבין מיקום המנורה הנמצאת במקום גבוה, גדול יותר, הוא יוכל לראות. אדם רואה למרחק רב בשטח מישורי, ואם המנורה נמצאת הרבה מעליו, אזי ככל שיתרחק, הוא יראה את המנורה.

17 הרב אליעזר וולדינברג (שו"ת ציץ אליעזר, כב סי' לז, ד) כתב בשם המהר"ל דיסקין (קונ"א אות ל) שגם נר שבת אין להדליק מעל כ' אמה.

